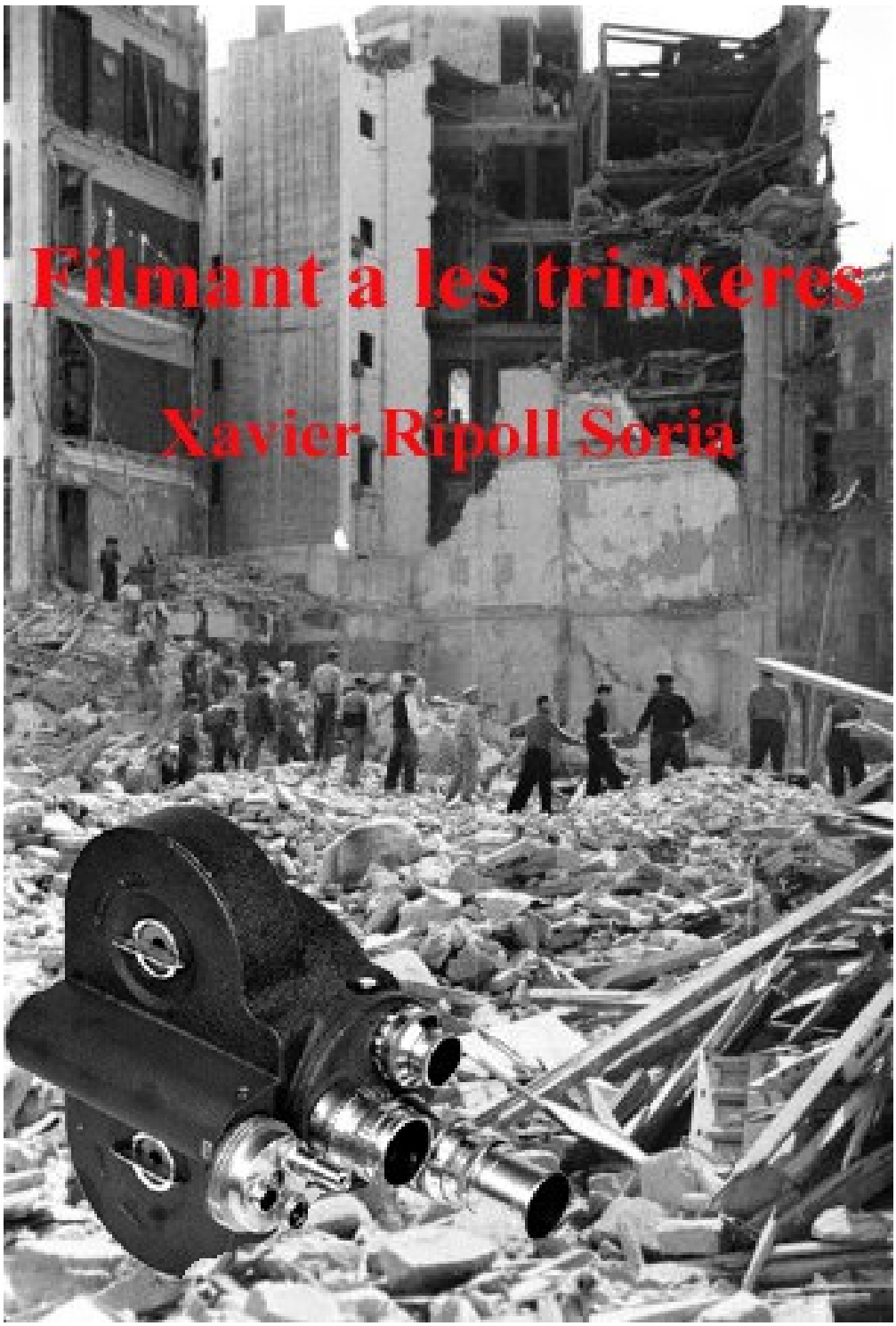

Filmant a les trinxeres

Xavier Ripoll Soria

A trenc d'alba les sirenes de les fàbriques en forma d'udols premonitoris van despertar el Ricard que havia passat mala nit estirat al sofà, després d'haver escoltat per la ràdio les notícies colpidores tocant a un sector de l'exèrcit s'havia revoltat contra la República. Era el senyal que els militars rebels estaven sortint de les casernes i s'estaven dirigint a punts claus per a controlar-los. El moviment obrer estava avisat i es posava en marxa per a frenar els facciosos.

El Ricard -encara enlleganyat- intuïa que aquell diumenge 19 de juliol de 1936 seria un dia especial, una jornada que marcaria amb ferro roent la memòria col·lectiva de tota una generació. Després de beure's un got de vi negre amb un rovell d'ou i sucre, tot ben remenat, per a prendre forces, ràpidament va sortir al carrer i el seu primer pensament va ser a anar a veure la Maria, la seva xicota, mestra, que vivia unes illes de cases més enllà. Tal com s'esperava la va trobar neguitosa.

A la ràdio han dit que els militars revoltats han arribat a diversos llocs de la ciutat i que la gent lleial al govern se'ls hi està enfrontant -va cridar la noia-. Hi ha trets i morts al carrer!

-Calma Maria, de ben cert que serà un *pronunciamiento* com tants d'altres en anys -va dir ell per a tranquil·litzar-la, tot i que no es creia les seves pròpies paraules, perquè aquesta vegada la magnitud de l'actuació apuntava més a un cop d'estat militar.

Van passar el dia a casa de la noia, abraçats, mentre a fora se sentien, a la llunyania, trets i canonades. La gent romania a casa, excepte els milicians i les forces de seguretat que corrien amb armes i acudien als punts de la ciutat més conflictius.

A la nit la ràdio ja anunciava que els revoltats ja havien perdut pràcticament el control de la situació.

-Maria -li va dir ell mentre l'agafava pels braços-, he d'anar a la feina. Segurament aquests dies ens espera molt treball. Haurem d'informar i testimoniar amb imatges de tot el que està passant.

-Sí, ho entenc, però no vull que et passi res Ricard -va afegir ella plorosa-.

-No em passarà res, dona. Però no és moment de feblesa ni de dubtes. Ens agradi o no tots hi estem ficats en aquest esvoranc produït pels qui no volen perdre els seus privilegis.

El Ricard va sortir del pis i es va dirigir al magatzem de l'oficina d'informació i propaganda cenetista on l'esperava el que seria la seva única arma durant uns anys, una càmera de cine. Als seus vint i tants anys ja tenia certa experiència com a reporter cineasta. Captar la notícia en imatges, apropiar-se visualment del moment... era el seu millor desig professional.

Al magatzem es trobaven altres companys que estaven preparant el material de filmació: l'Adrià, un altre operador de càmera i el Mateo, que dirigiria els rodatges.

-Bien, muchachos -va arengar el Mateo-. Los fotógrafos parece ser que ya han hecho su trabajo durante los combates. Ahora nos toca a los del cine.

Altres tècnics i responsables de l'oficina estaven arribant, tots alterats pels esdeveniments.

-Coge tú la Bell&Howell -li va ordenar el Mateo al Ricard.

Tot i que també hi havia alguna càmera de 35mm., les Bell&Howell Filmo 70D, de 16mm., malgrat els seus quasi 2 quilos, oferien més llibertat d'acció i rapidesa als camerògrafs, sobretot en situacions compromeses, i el trípode no era imprescindible. El Ricard també es va aprovisionar d'uns quants rotlles de pel·lícula.

Es va dirigir a la zona de Colom i Rambles, on havien hagut intensos enfrontaments i encara hi quedaven focus. S'acredita davant d'un milicià llibertari estacat amb una escopeta li demana si podria posar per a ell. El jove hi accedeix i el Ricard l'enquadra en pla mitjà i

en lleuger contrapicat per a donar-li més importància. El milicià dóna una calada a una cigarreta.

Capitania mostra les seves ferides de combat en algunes parts de l'edifici. Però és a la *Maestranza*, a les Drassanes, on no fa gaire els enfrontaments han estat d'allò més forts. Ricard hi filma els impactes així com les runes generades per les bombes

Els dies següents impressionarà pel·lícula amb patrulles de control, convent cremats, mòmies de monges exposades al carrer... A l'oficina la feina se'ls hi acumula. Un cop revelats els negatius els companys estan satisfets amb les seves imatges i el Mateo li diu que en faran un bon reportatge. Li fa saber que s'estan preparant columnes de vehicles i gent per anar a combatre al front d'Aragó.

-M'agradaria que ho anessis a cobrir -li va demanar el Mateo.

Al principi al Ricard li va entusiasmar l'idea, tot i que pensant en la Maria no li va fer tanta gràcia. I així va ser. En assabentar-se de les intencions de l'empresa, la seva dona va posar el crit al cel.

-Vols que et matin a les trinxeres? Això és el que vols? -va dir ella desesperada.

-Tranquil·la, dona. Tot anirà bé. Només seran uns dies. Uns quants rotlles de gent disparant i prou. A més, tot això no durarà gaire i...

-...Qui no durarà gaire seràs tu si t'engeguen un tret! -el va tallar ella, que s'estava dels nervis.

El Ricard la va abraçar i la va calmar.

-Maria, no puc donar l'esquena als fets que estem patint. Els ho he de mostrar al públic. Altra gent ho farà amb la ploma als diaris, amb la veu a la ràdio, dibuixant cartells... Jo i els meus companys ho farem amb fotos i pel·lícules. Denunciar el que ha passat, despertar la gent.

La seva esposa s'anava resignant als fets. Sabia que no aconseguiria res. El Ricard, això del cine, ho duia a la sang. De manera que el va abraçar fort i el va besar. I el va ajudar a fer l'equipatge i adjuntar-li queviures.

A la feina, el Ricard va rebre instruccions, a més de la càmera, el trípode i una caixa metàl·lica amb material verge. Un company seu, el Joan, el va portar amb cotxe fins on eren les columnes de vehicles cap al front. Va ajudar al Ricard a enfilar-se en un dels camions i li va passar les pertinences. La comitiva estava envoltada de gent entusiasta que, amb el puny o el fusell en l'aire, acomiadaven als voluntaris. El Joan havia portat la seva càmera i va a començar a filmar el pas dels vehicles, mentre que el Ricard posava a punt la seva, més lleugera, i filmava a la resta de vehicles del davant o al públic que al llarg de la Diagonal encoratjava als combatents, entre somriures i visques.

2

El viatge va ser llarg, cansat, polsegós... Assedegats per la calor de l'estiu, sobretot a Ponent, els voluntaris s'anaven passant els càntirs d'aigua. En una de les parades tècniques, el Ricard havia aconseguit fer-se amb una lona amb què cobrir la caixa amb el cel·luloide i protegir-lo de les altes temperatures del migdia. Durant el trajecte anava filmant als vilatans rebent-los en pobles miserables. Uns amb el puny alçat, altres despistant perquè no eren del seus, i encara quedaven els “se me'n fot”.

En arribar al punt de destí, el campament base des d'on els milicians i resta de voluntaris serien repartits per diverses zones, van començar a sentir-se explosions llunyanes. Els semblants de la gent van anar mudant dels somriures èpics de la ciutat a la preocupació, l'angoixa o simplement la por davant la realitat, més prosaica i menys heroica.

El Ricard i d'altres van ser enviats a Bujaraloz, entre Lleida i Saragossa, als Monegres. on la columna dels Aguiluchos de la FAI hi tenien el seu quarter general, amb el líder

anarquista Durruti al capdavant. Des d'un balcó el Ricard va començar a filmar els cotxes, autobusos, camions i vehicles blindats que havien traslladat els combatents fins al poble. Alguns milicians, vestits amb les seves granotes i gorres, estaven enfilats damunt els sostres dels autobusos i quan van veure que els estaven filmant es van posar a cridar a favor de la lluita armada enlairant els fusells. Va baixar a la plaça i càmera en mà va anar fent preses de Durruti i els milicians que es mostraven força motivats. Li va demanar a Durruti si podia anar en un dels cotxes i poder anar parant per filmar el pas de la columna des de la carretera, i li va donar permís.

La columna va ser mobilitzada i incorporada al front. Com el Ricard no disposava d'un ajudant, i preveient que filmar a les trinxeres seria difícil, va deixar el trípode i va agafar només part de les bobines amb material verge. Un vegada en marxa feia aturar el cotxe, es plantava a la carretera polsegosa, sota un sol de justícia, i filmava el pas dels vehicles pintats amb les sigles de la FAI, mentre els combatents enarboraven les armes i les banderes llibertàries. En arribar a pocs quilòmetres de Siétamo, Osca, van deixar els transports i, només amb l'ajut de mules que carregaven metralladores i munició, van enfilar per camins que travessaven camps fins a arribar a un turó amb una edificació rústica. Aquí els milicians van començar a preparar l'ofensiva. Van construir parapets i trinxeres, i van disposar l'armament. Entre el pes de la càmera i la caixa de bobines, el Ricard estava amarat de suor cansat, tot i que la resta dels combatents, que anaven omplint sacs de terra com a parapets, també.

La resta del dia van poder descansar. Un dels milicians va sospitar del Ricard perquè, abans de posar-se a dormir, es raspallava les dents, i això només ho feien els “señoritos” i els dretans. Algun dels homes cantava, però ara ja no cants revolucionaris sinó una cançó nostàlgica, recordant els seus; la dona, els fills, la promesa... En pocs dies, la vida de rutina s'havia trasbalsat i el futur era una incògnita; ni tan sols una pitonissa del barri Xino s'hauria atrevit a fer prediccions davant de tanta incertesa. El fantasma de la mort vagava per aquelles terres àrides i se't podia endur en qüestió de segons, per alguna bala perduda provinent de l'altre bàndol. Morir era gratuït, sobreviure era el millor premi de la loteria que et podia tocar.

A l'albada, després d'una nit freda, una escletxa de llum solar separa la foscor del dia, que empeny per obrir-se per damunt del camp de batalla en silenci. Silenci trencat de sobte per trets furtius provinents del bàndol facciós. Immediatament, es va donar la veu d'alarma i els milicians es van parapetar i començar a disparar amb els seus màusers. El Ricard encara es va haver d'esperar unes hores per poder filmar per falta de llum solar. Quan es va donar el cas, càmera en mà va anar agafant preses dels combatents disparant. Els primers plans devien sortir moguts perquè li tremolava tot per la por i el soroll dels trets. Algun avió dels lleials va fer acta de presència i va descarregar bombes contra les posicions enemigues. Passades unes hores, els milicians es van atrevir a avançar pels camps per guanyar posicions. El Ricard els anava seguint amb la màxima precaució. El resultat va ser un mort i un ferit que el metge va atendre i va aconsellar evacuar-lo.

Davant de les tropes entrenades i disciplinades dels nacionals, els guerrillers antifeixistes es valien més per la força dels ideals, l'entusiasme i el coratge que no pas per coneixements d'estratègia o organització. Malgrat tot, i amb l'ajut dels internacionalistes, després d'uns dies van poder trencar les defenses enemigues i anar ocupant el poble, casa per casa. Van fer els primers presoners i van fer-se amos d'un casalot des d'on els enemics operaven, fins feia poc. Des d'una cantonada, el Ricard filmar a milicians fent crides als combatents:

-¡No disparéis contra el pueblo! Son nuestros hermanos.

En conquerir el castell de Siétamo, van poder alliberar vilatans retinguts com a ostatges

als soterranis pels reaccionaris, durant més de quinze dies, als quals no van permetre evacuar el poble. L'església del poble és en flames a conseqüència dels bombardejos dels avions. Moltes cases han rebut impactes i es troben malmeses.

L'endemà la columna va ser testimoni d'una batalla aèria. Després d'un combat al cel entre dos avions, un caça republicà va poder abatre a un trimotor dels nacionals, que va caure en un camp. El republicà, que també havia rebut impactes, va aterrar per força en un descampat. Els milicians i paisans de la zona van córrer cap als avions accidentats. El trimotor estava destrossat i el pilot mor, i el caça amb desperfectes i el pilot ferit.

Les setmanes següents van ser de durs combats. El Ricard anava seguint els escamots, ara avançant corrent al descobert, ara a les trinxeres... Castigats pel sol de migdia i el fred nocturn, assedegats, afamats, plens de pols, de brutícia i de polls, cansats..., els combatents no defallien i, fins i tot, somreien quan veien que el Ricard els estava filmant. Es va recordar dels plans en contrapicat d'algunes pel·lícules mudes russes quan la Revolució i, en períodes en què es calmaven els combats, els va demanar a alguns dels xicots parapetats si podien mirar a l'horitzó mentre ell els fotografiava des de baix, assegut a terra. Donava als protagonistes més importància, més heroïcitat.

Cansat de filmar només plans inconnexos del camp de batalla, se li va ocórrer la possibilitat de filmar una seqüència a l'estil de les pel·lícules de ficció. Així el muntador podria narrar una breu història i agilitzar l'edició. En un moment de calma va anar a una de les trinxeres on havia un oficial i li va demanar la seva col·laboració. Li va explicar que volia agafar diversos plans del que feien, com “en el cine”. L'home va acceptar, li feia gràcia això d'actuar, com si fos “Adéu a les armes”. Van improvisar i com tenia un telèfon de campanya va fer veure que estava trucant als seus superiors:

-A la rereguarda enemiga la cavalleria mora s'està preparant -es va inventar i feia veure que a l'altra banda de la línia li ordenaven alguna cosa-. Entendido, Ahora envío la orden.

L'oficial es va treure una llibreteta i un llapis i hi va escriure quelcom. Va arrancar el full i li va donar a un enllaç per a que el portés al post de comandament.

L'enllaç disposava d'una moto i el Ricard li va demanar si la podia arrancar i fer córrer per davant la càmera per fer veure que es traslladava. El xicot no s'ho va pensar dues vegades. Però ara el Ricard necessitava l'escena següent, quan l'enllaç dóna el paper a un altre comandament. Va donar les gràcies al del telèfon portàtil que li va dir:

-Si mañana estoy vivo, me debes una, ¿eh?

-¡Hecho! -li va contestar el Ricard.

Tot seguit va pujar a la moto, darrera del xicot, amb la càmera a la falda, i van arrencar.

-Què, moltes fotos? -li va preguntar el xicot-. Quan les enviïs a Barcelona, així veuran que això no és la Diagonal per on vam desfilar el dia abans de venir a Aragó, sinó un escorxador de persones. On queden les arengues?

En arribar al post, el Ricard va explicar les seves intencions al comandant.

-No te jode, ¡un artista! Sólo nos faltava eso -va dir l'home, però s'ho va repensar-. Venga va, a actuar todos, ¡como en “Holivu”!

El Ricar va disposar un pla general amb els del post i el motorista que feia veure que arribava i lliurava la nota.

-Hay que mandar refuerzos a esa posición -va improvisar el comandant.

Seguidament el Ricard va filmar un oficial mirant per un prismàtic de trinxera i que deia:

-En la retaguarda enemiga se nota movimiento de tropas.

I més plans donant ordres el comandant als seus homes, parlant per un telèfon portàtil, i soldats de comunicacions fent senyals de llum amb un reflector a altres posicions llunyanes.

-Qué. ¿Lo hemos hecho bien? -va preguntar, amb mig somrís, el del reflector.

-Como si lo hubieras hecho toda la vida... -va contestar el Ricard.

-¿Vale un trago de vino? -li va dir un soldat “maño” mentre li allargava una bóta.

Els presents van començar a passar-se la bóta i talls de cecina.

-¿Y desde cuándo te dedicas a hacer “pinículas”? -li va preguntar el qui tallava la cecina amb una navalla.

-Desde hace unos pocos años -va dir el Ricard-. Mi padre había trabajado como ayudante en unos estudios de cine cuando no era hablado. En alguna ocasión me había dejado colar en algun rodaje. Quizá la afición me venga de aquí. De joven aprendí fotografía y después ya me instruí como reportero gráfico de cine.

-¿Para qué sirve todo lo que filmas? -se interesó el comandante.

-Tiene un finalidad informativa pero también de propaganda. Hacer llegar a la gente de la retaguardia que va al cine reportajes sobre los combates, los avances, el sacrificio, el valor...por una causa.

-Los del otro bando igual también tienen sus reporteros de guerra...

-Seguro -va afirmar el Ricard.

-También te pueden herir... -añadió el comandante.

-También. Pero mi arma es la cámara tomavistas, como el bisturí lo es para el cirujano de campaña.

-¿Qué sientes cuando ves desfilar las imágenes de los combatientes por tu visor?

-Es como un impulso por apropiarse de la realidad, aunque en el fondo sólo es una parte de ella. Siento la necesidad de compartirla con el público.

-¿Y qué harás con todo ese material?

-Necesito regresar a Bujaraloz. Una vez allí lo enviaré a Barcelona y cogeré el resto del material virgen que dejé.

-De aquí a una o dos horas pasará un camión de reparto de víveres y municiones. Puedes regresar en él -apuntó el comandante.

En efecte. Una hora més tard el camió feia acte de presència i descarregava el material. El Ricard va donar les gràcies als seus “extres de cine” ocasionals i s'hi va afegir en el retorn. Hi anava el conductor i al costat una jove somrient de l'Hospitalet, una dona llibertària, amb la seva granota i gorra roig-negre. Ell va seure al darrere del conductor. En veure la càmera i la maleteta amb les bobines la noia va sentir curiositat.

-Et dediques al cine? A mi m'agrada molt la Greta Garbo. Una actriu amb personalitat, que els té ben posats -va dir la noia, mentre el xofer reia.

-Sí. Però jo no faig cine d'aquest -va puntualitzar el Ricard-. Faig reportatges, documentals...

-¡Ah! Com els que passen als cines juntament amb la pel·lícula.

-Això mateix. I tu què fas aquí?

La miliciana es va picar i va girar el cap cap a ell.

-Que què hi faig? Que les dones no podem anar a la guerra, o què? Em dic Pepita, tinc 17 anys, i treballava a Sants en una bacallaneria i era del Sindicat. Quan va esclatar la guerra, vaig anar a Sarrià a treballar com a auxiliar en un hospital. Vaig sentir que a la caserna de Pedralbes estaven reclutant dones per a combatre al front. Així que m'hi vaig allistar com a voluntària. Si els homes lluiten contra el feixisme, per què no ho podem fer nosaltres? Les dones hem aconseguit llibertats durant la República que no deixarem que ens les arrabassin. “Hombres al frente, mujeres a la retaguardia”, deien. Sí, home, ¡que s'ho creuen! I, pel fet de ser dones, ens ho hem de guanyar a pols. Quan vaig arribar al front, pretenien que escombrés, fes els llits, la neteja, la cuina, escurar els plats, rentar la roba... “Oh, es que es cosa de mujeres!”, ens deien els camarades. ¡Doncs quins revolucionaris de pacotilla, que

només ens volen per al llit o per a fer de minyona!

El xofer seguia amb les riallades mentre el Ricard no sabia què dir davant aquella dona independent i amb empenta.

Camí de Bujaraloz vam passar pop d'un poblet en mig del qual s'elevava una columna de fum però on no s'hi veia moviment de tropes. Ens vam desviar i vam parar a la placeta de la vila, amb cases de parets de tàpia. Hi havia unes dones plorant desconsoladament. Els hi vam demanar què passava, i ens van assenyalar l'interior de l'església. Hi vam entrar i vam descobrir dos homes cosits a trets en mig d'un bassal de sang. Un era capellà.

-¿Qué ha pasado? -va preguntar el Ricard a les dones.

-Los milicianos del pueblo han matado al cura y al dueño de las tierras -va contestar la més vella.

-I per això els havien de matar? -va dir molest el Ricard-. Se'ls podien endur a ciutat i jutjar-los.

-Ai, fotògraf, que no saps on t'has ficat! -va saltar el xofer-. I què et penses què van fer ells abans d'arribar nosaltres! Afusellar als qui llegien un diari republicà o eren del sindicat! Tot i que, se suposa, ells representen l'ordre i la religió! I els obrers, i les obreres, i els nens i nenes que malvivien i treballaven en condicions miserables a les fàbriques o al camp, explotats? I els lluitadors obrers empresonats, torturats o assassinats a les presons?

-És la revolució, fotògraf! -es va justificar la noia.

-Això no treu que se'ls jutgi amb garanties -va insistir el Ricard-. Precisament no els hem d'imitar i hauríem d'actuar d'una altra manera.

-Ai, xicot, què innocent! -va afegir la noia-. Estem en guerra, és una revolució, tothom mata a tothom. S'ha desfermat els odis de segles, les injustícies. Et penses que si perdem, tindran pietat de nosaltres?

El Ricard no s'ho va acabar de pair i va romandre en silenci la resta del viatge. En arribar al destí, els va donar les gràcies. Des de la finestra, la noia li va fer un petó a la galta i li diu:

-La vida no és més que un viatge en què t'acompanyen els encerts, però també els errors i les contradiccions. Salut!

El Ricard se'n va anar a una pensió on es va poder rentar-se de valent, descansar i menjar. L'endemà va aprofitar un camió que anava cap a Lleida. Durant el trajecte s'anaven creuant amb reforços que es dirigien al front. A més de milicians i tropa regular, també hi participaven carabiners i guàrdies d'assalt. Sovint, els sobrevolaven avions amics. El van deixar a l'estació de Lleida. En una via morta, va veure que hi havia un tren-hospital i s'hi va atansar, intuint que potser hi trobaria quelcom d'important per a filmar. Dues ambulàncies s'apostaven prop de l'estació. A l'andana, un gos amb una mena de faixa amb el símbol de la Creu Roja i una cantimplora penjant. Va preparar la càmera i va començar a filmar els exteriors.

El tren, d'uns 150 metres, tenia els laterals i el sostre pintats amb creus roges. Disposava d'un furgó per a intendència, diversos vagons de viatgers de primera classe per als ferits que poguessin romandre asseguts, cotxes amb lliteres triples, blanques, i un cotxe quiròfan amb departaments per als sanitaris. A un soldat que hi feia guàrdia li va demanar permís per a pujar a un dels vagons. Hi va entrar i va saludar a les infermeres, practicants i als metges, tots de blanc. Alguns eren voluntaris estrangers. El cirurgià era capità i el seu ajudant, tinent, a més de l'anestesista. El Ricard va demanar sisplau que obressin les cortines i encenguessin els llums per poder disposar de la màxima llum possible a l'interior del cotxe. I es va posar a filmar les lliteres amb els ferits més greus; malgrat el seu aspecte, alguns s'atrevien a somriure a la càmera.

-Mare, estic bé. Només he perdut una mà, però no et preocupis, em queda l'altra -va dir

un dels allitats, mentre els altres reien pel seu humor negre.

S'hi veien ferides de diversa consideració, al pit i a la panxa, amputats, amb el cap embenat, cremats, moribunds... Un dels que es veien més malalts li va mostrar una foto rebregada dels seus; ho va fer amb un mig somriure, gairebé cadavèric, donant testimoni dels qui no veuria mai més, com dient-li: “sisplau que quedi gravat, que m'he ne recordat d'ells”.

Quan el Ricard va enllestir la feina, encara amb un nus a la gola, va desar el material i es va apropar a taquilla per a adquirir bitllet cap a Barcelona. El viatge va ser llarg perquè tenien preferència els combois militars. Aturades interminables, amb gent amunt i avall. El cotxe anava ple de famílies amb les seves pertinences, farcells i criatures d'expressions porugues. Gent del camp, gent humil, que fugien de les terres de l'Ebre, la frontera entre la vida i la mort, cap a nuclis urbans suposadament més segurs.

3

En arribar a Barcelona, primer de tot el Ricard es va dirigir als laboratoris per deixar el material exposat per a que el poguessin revelar el més aviat possible. El Mateo, el director, es va alegrar de veure'l.

-¿Qué tal te ha ido Ricardo? ¿Cómo está la situación en el frente? ¿Ya son nuestros?

-Aún no, Mateo. Costará. Aquello es un infierno.

-No lo digas muy alto. No vaya a ser que te tachen de contrarevolucionario y baja moral.

-Yo sólo explico lo que he vivido -va puntualitzar el Ricard.

-¿Y el trabajo? -va dir el Mateo.

-Ha sido pesado. De un lado para otro. En primera línea me la jugaba. Todo a precario. Durante el día tenía que esconder las bobinas expuestas bajo tierra para protegerlas del sol ardiente...

-A ver qué sale.

Quan va enllestir la feina, de seguit va anar cap a casa a trobar-se amb la Maria.

En obrir-li ella la porta, va quedar bocabadada. Es van fondre en una abraçada i petons.

-Pensava que m'escriuries dient-me que venies -va dir la Maria.

-Abans hauria arribat jo que la carta, no creus? -li va contestar ell rient.

La Maria se'l va mirar de dalt a baix i li va acariciar la cara.

-T'has aprimat i tens la cara cremada pel sol.

-El ranxo de campanya no és que et fartés precisament molt i, per contra, el que més abundava era sol. Un sol de justícia -va afegir el xicot-. I tu, com estàs? Com ha anat? T'he trobat a faltar. Se't veu guapa.

-Estic bé. Faig de mestra voluntària en una escola per ajudar els nens que s'han quedat orfes.

El Ricard, content, la va besar de nou, mentre la conduïa a l'habitació per a entrellaçar els seus cossos després de tot aquest temps d'absència.

L'endemà el Ricard va tornar a la feina i li van confirmar que tot el material rodat era útil i que aviat tindrien muntat el primer reportatge per a projectar als cinemes. Va rebre amb força satisfacció la notícia, després de les penúries i perills que li havien suposat. Un reporter de l'equip, l'Adrià, el va conduir a una de les oficines.

-Hem tingut quintacolumnistes entre nosaltres, Ricard -li va confiar amb el semblant seriós-. Concretament el Francesc. Sembla ser que estava adherit a la Falange clandestina i feia el doble joc. Sabotejava el material, alentia la feina... El pitjor es que se'n va anar a França amb una còpia del reportatge sobre el moviment revolucionari a Barcelona el juliol i

allà els dretans la fan servir per mostrar els excessos dels milicians, la crema d'esglésies... Propaganda contrarevolucionària que farà espantar les democràcies occidentals i no decidir-se a ajudar a la República.

-No ho hauria dit mai d'ell -va comentar estorat el Ricard.

-Em de ser curosos -va afegir l'Adrià.

Els mesos van anar passant i del front arribava més material amb què muntar reportatges. De Madrid també arribaven reportatges ja editats, la majoria del front i de caire propagandístic. Però es tractava de fets que succeïen lluny de la ciutat, a 300 o més kilòmetres, fins que a la nit del 13 de febrer de 1937 les coses van canviar quan el creuer de la Regia Marina de guerra italià Eugeni de Saboya, des de la costa del Poblenou va bombardejar l'Eixample amb el resultat de 18 morts i 18 ferits. L'objectiu principal era la fàbrica de motors d'aviació Elizalde, al Passeig de Sant Joan, que va patir petits desperfectes, però també va rebre una fàbrica de material de guerra i el Palauet Casades, al carrer de Mallorca. L'atac va ocasionar destrosses importants a conseqüència de 24 obusos. L'endemà van bombardejar València. L'anterior mes de novembre la ciutat ja havia estat canonejada pel creuer Canarias que, un mes abans ho havia fet contra Roses, però a la ciutat comtal l'acció va passar sense que preocupés massa a la defensa.

En sentir les canonades, el Ricard de seguit es va dirigir a la feina per a fer-se amb una càmera i dirigir-se a la zona on la ràdio estava dient havien impactat les bombes, disposat a deixar testimoni d'aquell atac contra la població civil. En el lloc dels fets, la gent corria esverada i confusa, esgarrifada perquè la guerra havia arribat dins de la ciutat, a les seves llars i llocs de feina. Bombers, sanitaris, policia, voluntaris... s'amuntegaven davant el sector afectat. Ja de dia, el Ricard va filmar les destrosses. Els primers morts i ferits anaven sortint a la llum després de haver estat colgats per la runa i els sanitaris se'ls emportaven cap a les ambulàncies. Els incendis, el fum, la destrucció, els crits..., tot plegat formava una seqüència de desolació i mort, com les que es veien en aquelles velles pel·lícules sobre la Guerra Europea, però ara de veritat. El Ricard va sentir un calfred intens només de pensar que allò que estava filmant es generalitzés a altres barris, a altres nuclis urbans, en més ocasions...

L'endemà es va convocar una manifestació de dol per a acomiadar els morts del bombardeig. El Ricard va filmar la nombrosa gent i les autoritats que anaven en el seguici.

El 16 de març, a primera hora del matí, el Poble Sec va ser el següent indret en patir un bombardeig amb morts, però aquesta vegada des de l'aire. El primer bombardeig aeri, ocasionat per les forces aèries legionàries feixistes italianes, des de la seva base a Mallorca. Els veïns van ser sorpresos quan la majoria encara dormien i uns quants van passar de la son profunda a la mort sense adonar-se'n. Les seves restes, algunes desmembrades, les van haver de treure amb cistelles.

Algunes imatges que ell i altres companys havien filmat durant les tasques de salvament després dels atacs no van passar mai de la moviola de visionat per la seva cruesa i per no ser acusats de derrotisme i voler desmoralitzar la gent. El que sí muntaven eren els plans amb edificis destrossats, alguns mostrant les seves interioritats encara intactes, d'allò que havien estat llars de famílies que ara ho havien perdut tot, fins i tot la vida. Restes de panys de parets amb quadres de marines o fotos de familiars, alguna làmpada de menjador penjant solitària del sostre mentre als seus peus s'obria un esvoranc, joguines o nines que havien pertanyut a infants...

A partir de la primavera els bombardejos aeris van sovintejar i el país va esdevenir un banc de proves bèl·lic per als nazis i els italians. En sentir els udols de les sirenes d'alarma, la gent corria espaordidament cap a l'interior de les andanes del metro, i fins i tot hi dormia.

Més endavant ja van construir els refugis aeris per tota la ciutat. Tot això ho anaven recollint amb imatges el Ricard i els seus companys, per a donar a conèixer al món l'abast de la crueltat dels botxins aliats dels nacionals. La guerra ja no tenia lloc només a les trinxeres o als carrers dels pobles, sinó que s'havia desplaçat a les ciutats, s'havia endinsat a les llars dels civils, dels infants, destrossant-les sense miraments, sense escrúpols. Es tractava de destruir, sobretot fàbriques o infraestructures de guerra, però també la voluntat; sembrar des de dalt el terror, la fam, el fred, la mort...

No n'hi havia prou amb la guerra al front i els bombardejos que, al maig de 1937, fraccions republicanes oposades a Catalunya s'enfrontaven al carrer. Una guerra civil entre els mateixos coreligionaris dins de la guerra civil general. Barricades, morts i ferits. I al final enfortiment del poder del govern central. Les txeques, presons republicanes on es torturava i matava a gent, es van enfortir. I, un any més tard, ho farien els camps de treball, en realitat camps de la mort.

Un camarada reporter del Llevant espanyol li va explicar al Ricard que en una de les txeques s'utilitzaven fragments de pel·lícules, fora de context, per torturar mentalment, amenaçar i atemorir als presos. Aprofitant, per exemple, el pla de l'ull d'un ase tallat per una navalla d'afaitar a *Un perro andaluz*, de Buñuel, o moments de films didàctics de Medicina en què es veuen amputacions, es perseguia que els detinguts confessessin o delatessin a altres persones. Al Ricard li va molestar que es manipulessin les imatges emprades amb altres finalitats, ara al servei de la tortura. Una cosa era la propaganda política, al servei d'una causa que ell seguia, i una altra la perversió.

4

Un dia de finals d'agost, a la feina es va presentar un membre del Comissariat de Propaganda interessat en encarregar-los la filmació d'un reportatge dels avions de les Forces Aèries republicanes, que comptaven amb diversos camps d'aviació a Catalunya, i de les seves actuacions en contra dels enemics, per a pujar els ànims de la gent. En Ricard s'hi va oferir voluntari de seguit. Volia sentir l'emoció de volar, d'experimentar la guerra des de l'aire mentre filmava, malgrat el risc que això implicava.

El van enviar al camp de Rosanes, a La Garriga. Es tractava d'un aeròdrom militar de campanya, en realitat una explanada de terra piconada destinada a pistes, on també hi havia la torre de control, l'hangar, una caserna, refugis i rases, i un dipòsit camuflat per a combustible i munició. D'aquí partien els avions cap als fronts del Segre i de l'Ebre per a protegir Barcelona dels atacs enemics.

Un cotxe oficial va acompanyar al Ricard fins a Rosanes. Al maleter portava l'equip de filmació lleuger. En arribar, el comandant del camp va rebre al Ricard amigablement i li va estrènyer la mà.

-Benvingut al camp de Rosanes. T'estàvem esperant. T'acompanyaré a l'hangar per a que et donin una granota, casc i ulleres per a volar. A dalt fa fred. I paracaigudes. Has volat alguna vegada? T'has llançat en paracaigudes?

-Mai -vaig contestar aterrit.

-Tant sa fa -va dir el comandant-. Si us toquen, no caldrà el paracaigudes.

La seva sinceritat em va colpir com una bala. No feia gràcia morir embolcallat de flames mentre l'aparell queia en barrina.

Vam anar a l'hangar i en un vestidor em van proporcionar els elements per a volar. Me'ls vaig posar.

-Li he dit al xofer que t'ha portat que estacioni el cotxe prop de l'avio -em va aclarir

mentre em senyalava un aparell enmig de la pista-. Anem-hi.

En arribar prop de l'avió, un biplaça verdós amb els colors de la República a la cua, el xofer ja havia descarregat la maleta de la càmera i les bobines. El pilot estava acabant de fer les comprovacions i un ajudant carregant la munició.

-Aquest és el Carlos, un dels millors homes que tenim, amb molta experiència a l'aire -va dir el comandant del camp.

El Ricard i el pilot es van saludar.

-Això mareja molt? -va preguntar el Ricard, que no les tenia totes.

-Una mica -va contestar rient el pilot-. Però com veig que aniràs filmant, m'estalviaré fer cabrioles a l'aire i volaré anivellat. Sobretot ves lligat i agafa fort la filmadora.

Van pujar a l'aparell, van entrar a la cabina de vidre i es van preparar. El Ricard va posar a punt la càmera lleugera, ja carregada, i la va agafar fort per una corretja. El pilot va arrancar el motor i l'avió de combat va començar a rodolar per la pista, cada cop amb més velocitat. El cotxe i resta de persones quedaven lluny. De sobte, l'aparell es va enlairar i el Ricard va notar una sensació rara al pit. L'aeròdrom, les masies i el camps s'anaven empetitint, transformant-se en miniatures. La carcassa trontollava i començava a notar-se el fred.

-Comandant! -va cridar en Ricard, ofegats pel soroll del motor-. Cap a on volem?

-Cap a l'Ebre!

El camí va ser tranquil. El dia era assolellat. Quina sensació tan estranya!, va notar el Ricard. Allà dalt, tot era diferent, tranquil -de moment-. La guerra, la destrucció, els homes enfrontats..., tot quedava lluny, empetitit, sense sentit. Els esdeveniments que ocasionaven els homes restaven ridículs enmig de la grandesa del cel, del silenci, de la llum encegadora.

En arribar a l'espai aeri damunt el front d'Aragó, es van començar a endevinar les trinxeres. El Ricard va apuntar-hi la càmera i va començar a filmar; no gaire perquè la bobina de la filmadora lleugera era més petita i contenia menys pel·lícula.

De sobte, va notar que el pilot revolucionava el motor i l'aparell pujava. Un caça enemic venia en direcció contrària per a interceptar el nostre. El Ricard va agafar fort la filmadora i, per darrera del cap del pilot, i malgrat l'hèlice funcionant, va començar a filmar. Sense pensar-s'ho, el comandant va disparar les metralladores lleugeres de les ales. Però l'enemic també ho va començar a fer. El comandant va fer una maniobra i va picar l'avió, amb la qual cosa el Ricard va notar que l'estómac li pujava a la boca. El pilot va aconseguir volar en 180 graus i posar-se darrera de l'avió enemic. Malgrat que començava a marejar-se, el Ricard no deixava de filmar, sense saber qui guanyaria i si podria tornar a abraçar a la Maria. Aleshores el pilot va tornar a disparar amb encert i va impactar contra la cua del caça italià, abatent-lo. De l'aparell va començar a sortir fum i foc i va començar a caure alhora que feia un soroll estrany, d'au agonitzant. El Ricard continuava filmant, ara des d'un dels costats, la caiguda de l'aparell abatut, que anava deixant una estela de fum.

-Què! -va cridar el pilot-. Has pogut captar bones imatges?

-Molt bones! -va contestar el Ricard-. Impressionants!

-Doncs tornem a la base!

En arribar a l'aeròdrom, l'aparell va aterrar donant uns saltets en el moment de tocar terra. Quan es va aturar al final de la pista, els dos homes van baixar i es van treure les ulleres i el casc. Al Ricard li tremolaven les cames, duia la càmera a la mà. El cotxe amb el xofer i les caixes de rodatge continuaven al seu lloc. Se'ls va apropar els mecànics i el comandant del camp, que li va preguntar al Ricard:

-Què se sent estar a l'altura de les gavines?

-Doncs perdre de vista el món que coneixes -va contestar el Ricard.

-Com ha provat la sortida? -li va demanar al pilot.

-Força bé -va reportar l'aviador, somrient-. Un caça enemic abatut. El company ha pogut prendre bones “vistes”, oi?

-La veritat es que sí, un material excel·lent -va aclarir el Ricard-. En podrà sortir un bon reportatge de guerra. Tot i que, si no us fa res, m'aniria bé rodar uns plans per al muntatge del pilot pujant a la cabina i rodant l'aparell per la pista. La seqüència quedarà més ben explicada.

-Per a mi, no hi ha inconvenient -va dir el pilot, mirant-se al comandant-. Fins i tot em puc enlairar un moment i tornar a aterrar.

-Res a objectar, si el muntatge ha de quedar millor -va dir el comandant.

El Ricard va començar a donar instruccions. Al xofer, que l'ajudes a instal·lar el trípode, sobre el qual va muntar la càmera, un cop haver canviat de xassís amb pel·lícula verge. Aleshores va enquadrar un pla general de l'avió i li va indicar al pilot que a la veu "d'acció!" es dirigís a l'aparell i hi entrés a cabina. I així ho va fer, amb tota naturalitat. El pilot va arrancar el motor i va córrer per la pista fins a enlairar-se. El Ricard ho anava filmant tot amb entusiasme. Va agafar unes vistes de l'avió volant i prenent terra fins on estaven.

-Resulta divertit això de fer pel·lícules! -va exclamar somrient el pilot mentre baixava de l'aparell-. Només em faltava com a copilot la Carole Lombard al darrera!

Els presents van riure. El Ricard els va donar les gràcies i van tornar a guardar el material al portamaletes del cotxe. Se'n van tornar a Barcelona.

De nou a la feina, el Ricard se sentia eufòric pels plans aconseguits i els va explicar l'aventura aèria als companys. Van portar a revelar el material exposat que, de la mà del muntador, i un cop sonoritzat amb la locució i la música, en va sortir un noticiari emocionant.

5

Però els pitjors moments de la guerra els viuria el Ricard a Barcelona entre el gener i març de 1938, a causa dels bombardejos aeris italians i alemanys. El terror i la devastació van ser totals, i a ell i a altres companys reporters els va tocar donar-te testimoni visual i escrit de primera mà. El Comissariat de propaganda va ordenar filmar tot aquell desastre per a donar-lo a conèixer a la resta del món i denunciar-ho. Diversos operadors es van enviar a filmar els resultats de les nombroses incursions aèries. Homes i dones, infants... morts. Edificis esfondrats, vehicles rebentats, carrers amb l'asfalt aixecat... Gent corrent, ambulàncies que no donaven l'abast, la Defensa passiva buscant possibles supervivents sota la runa...Instal·lacions portuàries força danyades, vaixells enfonsats... La guerra total, la guerra moderna, la guerra experimental, contra civils inclosos, s'havia desfermat sobre la ciutat i el país. Una nova era bèl·lica havia començat. Ja res seria igual. Ara li tocaria patir a tothom. L'infern compartit!

La resta de l'any va transcórrer entre les males notícies que arribaven del front i els bombardejos a la rereguarda, a més de la fam i el fred. Els noticiaris ja no engrescaven a la gent, que només lluitava per a sobreviure. L'entusiasme, la retòrica política i la il·lusió pel futur que desprenien els reportatges ja no encenien els ànims del poble, desmoralitzat i preocupat pel dia dia, per saber si, en tornar a casa, trobarien encara viva la família o sencer l'edifici.

Dos dies abans de Nadal va caure el front del Segre. El 15 de gener de 1939, els nacionals ocupaven Tarragona. L'avenç facciós era imparable. A Barcelona la gent republicana va començar a fer plans per a fugir cap a la frontera amb França.

A la feina, el Ricard i la resta de l'equip eren conscients de la importància del material visual que tenien emmagatzemat. Era història, havien de salvar-la. De manera que es van

dedicar a guardar-ho tot en caixes i posar-les dins d'un camió amb què passarien la frontera. A França tenien contactes amb cineastes gals que, de ben segur, els ajudarien. També se'n durien les càmeres i material verge.

A casa, el Ricard li va dir a la Maria de fer les maletes entre els dos, i agafar allò més imprescindible. L'endemà es van posar en marxa. La columna de cotxes i el camió de l'equip de filmació es van dirigir cap a la frontera, cap a l'exili. Com milers de persones que intentaven el mateix.

El que no sabien és que, tot plegat, no seria tan fàcil. Ni les autoritats franceses els acollirien bé, com creien els fugitius, ni es podien imaginar que molts acabarien en un camp de concentració en condicions infrahumanes, que molts altres continuarien lluitant contra el feixisme a Europa o a l'Àfrica del Nord.

El Mateo havia pogut aconseguir un salconduit del consolat francès a través d'una coneixença. Després d'hores de cua, van poder travessar la frontera i van enfilar cap a París. En un vell magatzem de la ciutat, van descarregar el material i la gent es va repartir per pisets. La Maria i el Ricard van compartir pis amb un matrimoni llibertari francès de mitjana edat.

Quan l'ocupació alemanya, les coses es van trastocar. El material filmat es va dispersar i bona part va desaparèixer. I el Ricard i la resta de companys reporters es van incorporar a la resistència francesa per continuar filmant, ara els sabotatges contra l'ocupació nazi, i així donar a conèixer al món que era possible deslliurar-se dels qui volien imposar un règim inhumà.

Molts anys després, el món reviuria l'horror de la guerra gràcies a aquells valents reporters que havien deixat testimoni visual d'un moment de la Història.